

Dini İnkâr Bağlamında Turan Dursun

Doç. Dr. Hasan KAYIKLIK*

Atıf©- Kayıklık, H. (2006). Dini inkar bağlamında Turan Dursun. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1), 1-14

Özet- Bu çalışmada, insan yaşamında ortaya çıkan dini inkâr konusu tartışılmaktadır. Ancak tartışma genel bir değerlendirme olmayıp, Turan Dursun'un hayat hikâyesinden hareketle yapılmaktadır. Bu bağlamda önce Dursun'un kısaca hayat hikâyesi verilmekte ve daha sonra onun yaşadıklarından hareketle dini inkârının nedenleri araştırılmaktadır. Dursun'un çocukluk evresinde yaşadıkları, yetişkinlik dönemi tecrübeleri ve toplumsal çevresi, onun inkârında başrolü oynamaktadır.

Anahtar sözcükler- Din, din psikolojisi, dini inkâr, Turan Dursun.

§§§

Giriş

Bilindiği gibi insan yaşamı değişimlerle doludur. İnsan dünyaya geldikten sonra hem fizyolojik ve biyolojik hem de toplumsal ve psikolojik çok çeşitli değişimler yaşamaktadır. Bu değişimler içinde insanın daha çok toplumsal ve psikolojik yönünü ilgilendiren dinsel yaşam ve onda ortaya çıkan değişimler din psikolojisinin temel araştırma alanları içinde yer alır.

İnsanın bireysel yaşamında görülen dinsel değişim, çok çeşitli biçim ve boyutlarda yaşanmaktadır. İnsan, içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu kültür bağlamında dinsel inanç ve yaşayışını belirleyebileceği gibi ondan tamamen kopabilir de. Kısacası insan yaşamında görülen dinsel değişimleri şöyle sıralayabiliriz: İnsanın inandığı dini yaşama yoğunluğunda oluşan değişimler; inandığı dini terk edip başka bir dini seçme biçiminde ortaya çıkan değişimler; inançsızlıktan inanca geçme, yani herhangi bir dini kabul etmezken bir dinsel inanca yönelme biçiminde yaşanan değişimler ve inandığı dini terk etme ve yeni bir dine

* Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı. hkayiklik@cu.edu.tr

inanmama şeklinde görülen değişimler (Kayıklık, 2005). Bütün bunlar bireysel yaşamda görülen ya da görülmesi olası temel dinsel değişimleri ifade emektedir.

Biz burada inandığı dini terk etme ve yeni bir dine girmemenin psikolojik kaynakları üzerinde duracağız. Ancak böyle bir konuyu soyut olarak çalışmaktansa, söz konusu değişimi yaşamış bir kişiyi örnek olarak alıp onun duygu, düşünce ve davranışları bağlamında konuyu açıklamanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Değişimi yaşayan örnek kişi olarak Turan Dursun'u ele alacağız.

Turan Dursun, Türkiye'de yetmiş, Müslüman bir aileden gelen, medrese eğitimi almış, imam-hatip olarak çalışmış, müftülük yapmış ve dinsel içerikli radyo programları hazırlamış daha sonra dini inkâr ederek dinsizliği seçmiştir. O, hem inanç hem de inançsızlık alanında etkin bir biçimde çalıştığı için konumuza iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Çalışmamıza Dursun'un kısa yaşam öyküsünü vererek başlayacağız. Daha sonra ilk inkârın ortaya çıkışını anlatacağız. Bundan sonra onu inkâra iten sebepleri, diğer bir deyişle, inkârın güdülerini ele alacağız. Bunların tamamını onun kendi eserlerinden hareketle ortaya kaymaya çalışacağız. Burada bir gerçeği ifade etmekte yarar görüyorum. Bu söylediklerimizi yaparken, değer ve geçerlik hükümlerinden uzak kalmaya ve olanı olduğu gibi belirlemeye, elimizden geldiğince bilimsel nesnellığı korumaya özen göstereceğiz.

Dursun'un Kısa Yaşam Öyküsü

1934 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Yapaltın köyünde doğar. Beş yaşındayken ailesi ile birlikte dedesinin memleketine (Ağrı'nın Tutak ilçesine) gider. Babası imamlık yaparken kendisi de 13–14 yaşlarına kadar bölgede bulunan mollalardan din eğitimi alır. Daha sonra başka il ve ilçelerde hocalardan okuyup icazet alır. Bir süre imamlık yapar. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra ilkokulu dışarıdan bitirir.

Sınavlara girerek vaiz, müftü olur. Tekirdağ'da vaizlik ve müftülük yapar. Sonra Sivas Gemerek müftülüğü... Sivas müftülüğü... Ortaokulu dışarıdan bitirir. Altındağ müftülüğüne, buradan da Sinop'un Türkeli müftülüğüne sürülür. 1966 yılında TRT'ye geçer. Önce kayıt memurluğu sonra dinî programlar yapar. TRT'de sürgünler... ve 1982'de emekli. Yazarlık... (Dursun, A., 1996: 49-52; Dursun, 1999: 17-42).

İlk Kopuş

Türkiye Gençlik Teşkilatı, Turan Dursun'u Papa ile tanıştırmak ister. Teşkilatın amacı Dursun'la övünmektir. Dursun'un Yahudilik ve Hıristiyanlıkla ilgili bilgileri İslam kaynaklarına dayanmaktadır. Dursun, Papayla karşılaştığında daha güçlü olabilmek için Hıristiyanların kendi kaynaklarına başvurur ve gördükleri karşısında büyük bir şaşkınlık geçirir. Kendisi bu durumu şöyle anlatmaktadır: *"Aaa, daha ilk elime aldığımda sahtekârlığını görebildim. İlk elime aldığımda!.. ...Bir bakıyorum Tevrat'ın filanca yerinde şunlar var. Aaa filanca yerinde aynen var ya da değiştirilmiş biçimiyle var. Levililerde şu var, ona bakıyorum o da var. Matta inciline bakıyorum o da öyle. Zaten epeydir bu sorular vardı. Tamam, dedim. Bu adam sahtekârdır. Ama ne fena oldum. Öyle bir hınç oluştu ki! Çünkü o benim gençliğimi aldı, çocukluğumu aldı. Ben ondan dolayı gençliğimi, çocukluğumu yaşamadım... ...Ve o dakikadan başlayarak hemen savaşa giriştim"* (Dursun, 1999: 35–36). Mesleğin "zirvesi"ndeki müftü, mesleğini bırakır ve o andan itibaren *"Ben peygambere inanmıyorum, ama Allah'a inanıyorum"* (Dursun, 1999: 36) der ve böyle bir süre devam eder. Allah'a inanma üç yıl sürer ve sonunda Dursun Allah'a da inanmaz. O, peygambere imanı saf dışı bıraktıktan sonra, Allah'a iman konusunda büyük şüpheler yaşar. Kendine göre Allah'ın varlığını ya da yokluğunu belirlemek için çeşitli deneyler yapar. Bu deneyler sırasında karısı onun yaptıklarına şaşkın şaşkın bakar ve *"Sen delirdin mi?"* der. İki-üç yıllık bir duygu ve düşünce yoğunluğundan sonra Tanrı'nın hiç olmadığına karar verir. Ona göre bu bir sıçrayış olup bir inkâr da değildir. Çünkü olmayan bir şey inkâr edilemez (Dursun 1999: 37).

Dursun'un Dinden Tamamen Kopmasına Neden Olan Güdüler

Turan Dursun'un yaşadığı değişimle ilgili soruları, Doğu Perinçek'e dayanarak özetleyelim: Onun *"...yüreğine bu önüne geçilmez tutkuyu işleyen, onu Anadolu'muzun diğer insanlarından ayıran etkenler nelerdir? Hangi deneyimler, nerede ve nasıl bulunan bir enerji kaynağı"* onu böyle bir değişime itti. *"Bırakalım Türkiye'yi, Müslümanlığı benimseyen toplumlarda milyonlarca insan medreselerde yetişti müftü oldu. Turan Dursun'u" o milyonlardan ayıran nedir? "Hangi olaylar, hangi deneyimler, hangi düşünceler, hangi çevreler ve toplumsal ilişkiler gözünü çocuk yaşta medresede açmış, İslam'ı derinlemesine öğrenmiş bir müftüyü"* böyle bir değişime zorlamıştır (Perinçek, 1999: 36)?

Bu soruları yanıtlayabilmek için onun yaşam öyküsünü satır aralarını okuyarak gözden geçirmek gerekmektedir. Dursun'un yaşam öyküsünü incelediğimizde, onun dinden kopmasının güdülerini çocukluk dönemi güdüleri ve yetişkinlik dönemi güdüleri olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

a) Çocukluk Dönemi Güdüleri

Dindar bir aileden gelen Dursun, aile çevresinin ve özellikle babasının etkisiyle "büyük bir din bilgini" olmaya karar verir. Bu amaca ulaşmak için seçilen yol, çevredeki medreselerde dinî ilimler okumaktır. Dursun'un babası, çocuğunun okuması için 8–9 yaşlarındaki çocuğu aileden ayırarak çok zor yaşam koşullarına sahip olan bir medreseye teslim eder. Küçük Dursun medrese eğitimine başlar ve bu sırada din kaynaklı olduğunu düşündüğü çok büyük olumsuzluklarla karşılaşır. Ancak yaşı çok küçük ve din bilgisi yetersiz olduğundan ve hocaların halk üzerinde sağladığı saygınlıktan dolayı bu olumsuzluklara açık açık karşı koyamaz, koyarsa da istediği karşılığı göremez ya da susturulur.

Şimdi, Dursun'un karşılaştığı ve duygu ve düşünce dünyasında büyük yaralar açan bu durumları, bir bakıma onun çocukluğunun hikâyesi olan "Kulleteyn" adlı romanından sıralayalım:

1- Turan Dursun'u ilk etkileyen konu, "kulleteyn¹"in her koşulda temiz sayılmasıdır. Oradaki dinsel anlayışa (şafi mezhebi) göre durağan bir su, iki kulle (yaklaşık 13 ton) kadar olmuşsa ne olursa olsun temiz sayılır. Burada Dursun'un kabullenemediği konu, pislikten üzeri kalın bir tabaka bağlayan ve kullanabilmek için bu tabakanın açılması gerekecek kadar kirlenen bir suyun din tarafından temiz sayılmasıydı (Dursun, 2000: 9–12). O, buna bir türlü anlam veremiyordu. Din adına verilen kararlar, akıl ve mantık tarafından kabul edilmeyince kafada soru işaretleri oluşuyordu.

2- Dursun'un annesi Kürt, babası Türk. O kendisini Türk hissediyor. Ancak içinde bulunduğu çevre çoğunlukla Kürtlerden oluşmakta ve ona "Türko" diyorlar (Dursun, 2000: 15). Etnik kimlik, çevreyle uyum sağlamadığı için psikolojik sıkıntılar yaşıyor.

¹) Turan Dursun'un romanına da ad olan "kulleteyn" (iki kulle), yaklaşık onüç tondan az olmayan su miktarına verilen addır. Şafi mezhebine göre, kulleteyn miktarına ulaşmış su pislik tutmaz.

3- Dursun'un çocukluk ideali, "*Basra'da ve Kufe'de eşi bulunmaz ölçüde din âlimi olmak*"tır (Dursun, 2000: 18, 30). Onun bütün çabası bunu gerçekleştirmek içindir.

4- İhtilam olanların, boy abdesti almaları dinsel bir zorunluluktur. Hava şartları nasıl olursa olsun ihtilam olan bir kişi, gerekirse kulleteynin buzlarını kırmalı ve boy abdesti almalıydı (Dursun, 2000: 20). Dursun, böyle zor koşullarda, insanın boy abdesti almaya mecbur edilmesinin nedenini anlamakta güçlük çekiyordu.

5- Dursun, medrese öğrencisiyken, okuduğu bir kitabı kazara tuvalet çukuruna düşürür (Dursun, 2000: 62) ve bundan dolayı büyük bir suçluluk psikolojisi yaşar.

6- Medresede karşılaştığı homoseksüel ilişkiler, küçük Dursun'un kafasını iyice karıştırır (Dursun, 2000: 79–83).

7- Eğitim gördüğü köyde "*ıskaf*" olarak adlandırılan, ölen kişinin yapamadığı ibadetlerine karşılık olarak medrese hoca ve öğrencilerine verilen ücret konusunda da büyük sıkıntılar yaşar (Dursun, 2000: 83–87). Bu durum, Dursun'un hoşuna gitmese de, bir öğrenci olarak kendisi de ıskata katılmıştı ve bundan dolayı istemediği bir şeyi yapmış olmanın huzursuzluğunu yaşamaktaydı.

8- Diğer öğrenciler, zekât toplamaya çıktığı için camide birkaç gün yalnız kalmak durumunda olan Dursun, camideki tabut ve gece karanlığından çok korkar (Dursun, 2000: 91). Kendisi medresede öğrenci olmasa böyle bir durumla karşılaşmayabilirdi.

9- Dursun, eğitim gördüğü köyde çocuk felci geçirdiği için yürüyemeyen bir çocuk (Dursun, 2000: 67), kendi köyüne giderken kurbağa yiyen bir yılan ve kafası kesilmiş bir ceset görür ve bunları Allah'ın adaletiyle bağdaştıramaz (Dursun, 2000: 104–105). Allah bu durumlara niçin müdahale etmemektedir?

10- Bütün çocuklar gibi Dursun da anasına çok düşkün. Ama onun imam babası, kendilerine ve özellikle anasına "*zulüm*" yapmaktadır (Dursun, 2000: 186–191). Dursun'un babası dinsel kimliği olan bir insan, yani bir imam. Ama imam olduğu halde karısına (Dursun'un anası) büyük eziyetler etmekte ve Dursun bundan çok rahatsızlık duymaktadır.

11- Kaza ve kader konusunda Dursun'un kafası çok karışıktır. O, konuşmalarıyla diğer öğrencileri etkiliyor ama kendisi bir türlü tatmin olmuyor (Dursun, 2000: 242).

12- Dursun, meleklerle ve cinlere inanma konusunda kafasında taşıdığı şüpheden dolayı suçluluk duygusu içindedir (Dursun, 2000: 279).

13- Peygambere olan inancından dolayı çocukluk ve gençlik arzularını yaşayamayan Dursun, içinden içinden peygambere büyük bir kin duymaktadır (Dursun, 1999: 36).

14- Turan Dursun 14–15 yaşlarında Konya-Çumra'da bir hocadan ders almak ister ama hoca para karşılığında okutmaktadır. Dursun, hocanın ücretini ödeyecek parayı kazanmak için çeşitli yollar arar ve bir esans satıcısıyla karşılaşır ve beraber çalışmak üzere anlaşılır. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Esansçı: Bu esans kutusunu sana veririm, sen satarsın, geliri paylaşıyoruz.

Dursun: Pekiyi.

Esansçı, Dursun'a esans satarken kullanması için bazı hadisler söyler.

Dursun: Böyle hadis yok.

Esansçı: Sen yokluğuna mokuğuna bakma, daha uydurabilirsen sen de uydur.

Dursun da bazı hadisler uydurur ve esans satarak, hocaya vereceği parayı kazanır (Dursun, 1999: 28). Bu olay da Dursun'un içine sinmez ve o inandığı ile yaptıkları arasındaki farklılıktan dolayı büyük bir çelişki ve gerilim yaşar.

Turan Dursun'un çocukluk döneminde yaşadığı ve onun inandığı dini inkâr etmesine etki eden örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak bunların, onun ikinci Dursun döneminde yazılmış olması, değerlendirme yaparken çok dikkatli olmayı gerektiriyor. Bu değerlendirmeye geçmeden önce, onun yetişkinlik dönemine ilişkin değişim güdülerini vermekte yarar vardır.

b) Yetişkinlik Dönemi Güdeleri

Dursun hareketli bir müftü. Yerinde duramayan heyecanlı bir kişiliği var. Müftülük yaptığı yerlerde, öyle hiçbir şeye karışmayan müftüler gibi davranmıyor. Çeşitli kesimlerle ilişkisi var. Bu hareketlilik onu zaman zaman sıkıntıya sokuyor. Sıkıntılar ise çevreyle ilişkilerinin kopmasında etken olabilir. Şimdi onun meslek hayatında karşılaştığı ve dini inkâra yönelmesine etki ettiğini düşündüğümüz bazı olayları sıralayalım:

1- "Sivas'ta müftüyken bir sekreterim vardı. Alışılmamış bir müftüydüm. Sekreterim çok güzel bir kızdı. Müftü vekili olarak koymuştum. Gelenler, Müftü Bey'le görüşmek istiyoruz, diyorlar. Fetvaya gelmişler, fetva soracaklar. Buyurun benim, derdi" (Dursun, 1999: 36). Bu tür davranışlar, dindar insanlarla müftünün ilişkilerinin zayıflamasına yol açabilir.

2- Dursun, "Devrim Ocakları"nın kurucuları arasında yer alır (Dursun, 1999: 36).

3- O, Sivas müftüsü iken "Nurcu ve Süleymanlılarla" arası açılır. Onlar Sivas'ın ileri gelen bazı zenginlerini de yanlarına alarak Dursun'a karşı bir kampanya başlatırlar, onun Sivas'tan sürülmesini sağlarlar. Bu konuda ona destek olanlar varsa da sürülmesi engellenemez. Önce Altındağ müftülüğüne oradan da Sinop'un Türkeli müftülüğüne sürülür (Dursun, A., 1996: 50-51).

4- Türkeli'de, çevrede komünist olarak bilinen bir öğretmen ona çok yardım eder. Dursun ise "Keşke komünist olmasaymış, ne iyi adammış" diye düşünür. Dursun, komünizmi kaynağından öğrenmek için öğretmenden komünizmle ilgili kitaplar ister ve okur. Sonucu şöyle açıklar: "İnanç dünyamda bir sarsıntı olmadı. Ancak ürkecek bir şey de yokmuş" (Dursun, 1999: 34).

Tartışma

Dursun'la ilgili olarak buraya kadar verdiğimiz bilgiler, onun kendi eserlerinden alındı. Ancak, Dursun'u değişim öncesi ve değişim sonrası, ya da "Birinci Dursun" ve "İkinci Dursun" diye ele almak gerekir. Çünkü bu dönemlerde o, bir kişinin birbirine tamamen karşıt iki farklı dünyasını yaşamaktadır. Eserlerinden aldığımız bilgiler de onun ikinci döneminde kaleme alınmıştır. Turan Dursun, ikinci döneminde dini inkâr etmekle kalmaz ve ona karşı yoğun bir "savaşım" başlatır. Artık ona göre din sığınılıp teslim olunacak bir kurtarıcı değil, insanlık için en büyük engeldir. Buradan hareketle, onun kaleme aldığı çalışmaları, nesnel bir anlayışla yazdığını düşünmek, bizi bir ölçüde yanıltabilir. Ama şu bir gerçek ki, onun yazıları, kendisine ilişkin birtakım yaşantıların ipuçlarının belgeleridir. Dolayısıyla, onunla ilgili yorum yaparken bu gerçekleri dikkate almak durumundayız.

Dursun'un dinden uzaklaşmasına ve onu inkâr etmesine neden olan olayları yukarıda çocukluk dönemi güdeleri ve yetişkinlik dönemi güdeleri olarak ikiye ayırmıştık. Çocukluk dönemi güdelerine baktığımızda, bazılarında daha çok zihinsel süreçlerin, bazılarında ise

daha çok duygusal süreçlerin egemen olduğunu görüyoruz. Bazen de zihinsel ve duygusal süreçler bir arada görülmektedir.

Şimdi zihinsel süreçlerin ağırlıklı olarak kendini gösterdiği olayları görelim. Kulleteynin her koşulda temiz sayılması, ihtilam olanların sağlık açısından tehlikeli olan koşullarda bile boy abdesti alma zorunluluğu, medrese öğrencileri arasındaki homoseksüel ilişkiler, ölenlerin, sağ iken yapmadıkları ya da yapamadıkları ibadetlerine karşılık olarak “ıskat” yapılması, küçük bir kızın, çocuk felci geçirerek yürüyememesi, bir yılının kurbağayı yemesi, bir insanın başının kesilerek öldürülmesi, kaza ve kader konusunda kafasında soru işaretleri bulunması, melekler ve cinler konusundaki şüpheleri, uydurma hadislerin günlük yaşamda kullanılması gibi tecrübeler, Dursun için akıl yürüterek içinden çıkılamayacak konulardır. Dursun iyi bir medrese öğrencisi olmasına rağmen bu tür sorunları bir türlü çözememektedir.

Diğer taraftan Dursun’un çocukluk dönemi deneyimlerinde duygusal süreçlerin hâkim olduğu olaylar vardır. Örneğin, annesi Kürt, babası Türk olduğu halde, eğitim gördüğü çevrede Kürtler yoğunlukta olduğu için ona “Türko” denmesi, büyük bir din âlimi olma ideali, okuduğu bir ders kitabını tuvalet çukuruna düşürmekten dolayı yaşadığı suçluluk duygusu, zaman zaman camide yalnız kalması ve karanlık ve tabuttan korkması, peygambere olan inancından dolayı çocukluk ve gençlik arzularını yaşayamaması, imam olan babasının Dursun’un anasını çok aşırı derecede dövmesi gibi durumlar, küçük Dursun’un duygu dünyasında tedavisi zor yaralar açar.

Dursun’un bunları çözememesinin nedeni, muhtemelen aldığı eğitimle ilgili bir durumdur. Dursun’un aldığı eğitim, düşünmeyi ve tartışmayı kabul etmeyen daha çok dogmatik bir yaklaşım üzerinde temellenmektedir. Eğer o, okuduğu bu derslerin yanında felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi alanlarda da eğitim görmüş olsaydı, muhtemelen daha farklı düşünecek ve bu sorunların birçoğunu çözecekti. Çünkü din ve insan gerçeğini daha iyi anlayacaktı. Ayrıca bu sorunların din kaynaklı mı, yoksa insan kaynaklı mı olduğunu daha iyi seçecekti. Ama o, bu sorunların hiç birini çözemez ve kafasında oluşan soru işaretleri yumağı duygusal bir güçle yoğrularak onu sürekli rahatsız eder. Bu durumun onun sonraki yaşamında kendini nasıl hissettirdiğini, yine Dursun’un kendisinden dinleyelim: “*Camilerde, caminin içinde, kapıların önünde mendil serip talebeye yardım, hafıza yardım, artık nasıl söylenirse, para isterdim... Tekirdağ’da müftü vekilliği yaparken bir gün temel atmak için*

duaya çağırıldılar. Yakın dostlarımdı, kıramadım gittim. Duaya başlarken, 'ev kimin için', diye sordum. 'Vilayetın müftüsü, ayıptır, kiradan kurtaralım' demişler. Ev benim içinmiş. 'Kimsenin benim onurumla oynamaya hakkı yok, sizi mahkemeye vereceğim' diye bırakıp geldim. Yani o bağıştan tiksinti olmuştu çocuk yaştayken. Fakat başka bir yolu yoktu. Ancak onları toplayacaktım ki, Basra'da, Kufe'de olmayacak ölçüde hoca olmanın yolunu bulayım" (Dursun, 1999: 27). Bu ifadeler çocukluk dönemi yaşantılarının onu ne kadar derinden etkilediğinin açık göstergeleridir. Dine karşı, içinden içinden ne kadar kin duyduğunun işaretleridir.

Dursun'un dini inkârına yol açan nedenler, sadece çocukluk dönemi ile ilgili değildir. Onun yetişkinlik döneminde yaşadığı bazı olaylar da dinden uzaklaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu olayları şöyle sıralayabiliriz: Sivas müftüsü iken kadın sekreterini müftü vekili olarak bırakması, Devrim Ocaklarının kurucuları arasında yer alması, Nurcu ve Süleymancılarla arasının açılması, komünist olarak bilinen bir öğretmenin ona yakın ilgi göstermesi...

Saydığımız bu olaylardan dolayı dindar çevreyle arasındaki mesafenin giderek açılması ve dindar çevrelerin ona "komünist müftü" demeye başlamaları, Diyanet İşleri Başkanlığının hakkında sık sık soruşturma açması ve sürgüne göndermesi onu iyiden iyiye bunaltmaktadır. Zaten kafasında çocukluğundan bu yana taşıdığı bir sorunlar yumağı bulunmaktadır ve sürekli olarak onun rahatsızlığını duymaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri de, onun ilahi doğrulara akli açıklamalar bulma çabasında olması idi. Özellikle, kaza-kader, ahiret, melek, cin, şeytan gibi konularda, inanç yerine akli bir açıklama arayışı onu daha da içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya getirmektedir.

Diğer taraftan, bütün bu saydıklarımıza ek olarak, böyle sıkıntı içinde olan bir kişiye inkârcı çevrelerin kucak açması onu saf değiştirmeye itmiştir.

Böylece, Turan Dursun, çocukluğundan beri kendisini rahatsız eden bütün olumsuzluklardan kurtulmanın yolu olarak, samimiyet ve dürüstlüğüne inanamadığı peygamberi, adaletine inanamadığı Allah'ı ve onun öğretilerini, kısacası bütün yaşamını karartan dini inkâr ederek kendisine göre kurtuluşu bulmaktadır.

Dursun'un dini inkâr etmesini, sadece bir olay ya da nedenle açıklayamayız. Yukarıda ilk kopuş olayını anlatırken, onun peygambere olan inancını yitimesinin, sanki tek bir nedeni varmış gibi bir görüntüyle karşılaşmaktayız. Oysa onun kopuşuna çok sayıda olay neden olmaktadır. Örnek olarak seçtiğimiz ve bu çalışmanın çerçevesi içinde üzerinde duramadığımız çok sayıda tecrübenin birbiri üzerine yığılmasıyla oluşan ruhsal bunalım, onun asıl inkâr nedeni olarak görülebilir. Onun için iki seçenek vardır. Ya çözümlenemediği bu sorunların düşünsel ve duygusal ağırlığını sürekli taşıyacak ya da bunların hepsini terk edip kendisi için yeni bir yaşam felsefesi oluşturacaktır. Dursun, ikinci yolu seçerek hayatını sürdürmüştür. Onun ikinci yolu seçmesine neden olan tecrübe, çocukluğundan bu yana biriken ve meslek yaşamı boyunca da yığılmalı olarak devam eden olumsuz deneyimlerin tamamıdır. Fromm'un da ifade ettiği gibi "*Kişinin inancının yıkılmasına tek bir olaydan çok, küçük küçük birçok deneyimin birikmesi yol açar* (Fromm, 1987: 25–26). Bu kanaat, Dursun'un inkâr tecrübesi için de geçerli bir düşüncedir. Yukarıda örneklerini verdiğimiz çocukluk ve yetişkinlik dönemi deneyimleri, bir birikimin sonucu olarak, onu yol ayrımına taşımıştır ve o da tercihini inkârdan yana kullanmıştır.

Vergote, inançsızlığı çözümlerken genel olarak iki temel etken üzerinde durur: Bunlardan birincisi, dünyadaki kötülüklerin Allah'a imanı engellemesi; ikincisi ise, dinin insan onuruna vurulan bir darbe ve bir yanılısama olarak görülmesidir (Vergote, 1999: 179). Yukarıda ifade ettiğimiz, Dursun'un yaşadığı çeşitli tecrübeler dikkate alındığında, Vergote'un üzerinde durduğu etkenler, Dursun'un inkârında kolayca görülmektedir.

Aynı şekilde Spranger, ateizm üzerinde dururken "*büyük bir düş kırıklığına uğramış dini dürtü*"den bahseder (2001: 175). Eğer insanın inanma, bağlanma, teslim olma gibi arzuları doyurucu karşılıklar bulamazsa, insan isyan, başkaldırı ve inkâra yönelebilir. Nitekim ümit ettiklerine ulaşamayan, hayal ettiklerini gerçekleştiremeyen Dursun, bütün bunların üzerine bir de çok çeşitli olumsuzluklarla karşılaşınca toptan reddetme konumuna gelmiştir.

Diğer taraftan, Dursun'un içinde bulunduğu koşulları bir türlü kabullenemediğini ve sürekli bir başkaldırı duygusu içinde olduğunu görmekteyiz. Onun bu özelliğini en açık biçimde "yaşamadım" adlı şiirinde bulmaktayız. *Yaşamadım / Yaşamadım dünyamı, / Yaşamadım merdivenlerini: / Çocukluğumu, / Gençliğimi, / Hiçbirini... / Acıların, açlıkların dışında... / Olgunluk çağı mı? / O da bitmede, batışında... / Yaşamadım yaşamı, / Sözün özü:*

yaşamadım dünyamda, / Şu Kalleş yaşamda, / Gerçek anlamda. / Yaşamadım, / Evet, yaşamadım. (Dursun, A., 1996: 53-54) Bu dizeler, onun çocukluğuna, gençliğine, olgunluk çağına doymadığını ve bir bakıma bütün yaşadıklarına isyan ettiğini göstermektedir. Buradan inkârdan sonra da mutlu olmadığını görmekteyiz. Çünkü onun dinden kopuşu 1966 yılında gerçekleşirken, o bu şiiri 1980 yılında yazmıştır. İnkârdan sonraki 14 yıllık sürede de onun aradığını bulamadığını görüyoruz.

Konuya son noktayı koymadan belirtmeliyiz ki, Dursun inkâr etmekle kalmamış, belki de daha önce çektiği sıkıntıların bir sonucu olarak intikam duygusu ile hareket etmiş ve yıllarca birlikte yaşadığı ve içinde yaşattığı ama daha sonra terk ettiği değerlerle mücadele etmiştir.

Sonuç

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, Dursun, yaşadıkları ile düşünce ve inanç dünyası arasında bir türlü uyumlu bir ilişki oluşturamamaktadır. O, yaşadıkları ile inandıkları arasındaki zıtlıklar dünyasında sürekli bir çatışma yaşamaktadır. Bir tarafta küçük yaşta ailesinden miras olarak aldığı ve içine hayallerini yerleştirdiği iman, diğer tarafta medrese öğrenciliği yıllarından başlayarak gördüğü ve yaşadığı olumsuzluklar ve bu iki etken arasında sıkışıp kalmanın verdiği gerilim. Dursun imanına sığınarak rahatlamak istiyor, ama çevrede oluşan olumsuz durumların etkisinden kurtulamıyor. Çünkü ona göre bu olumsuz durumlara neden olan kendisinin inandığı Tanrı'dır. O, yılları alan bir mücadele sürecinden sonra, kendisini yol ayrımında buluyor ve olumsuzlukların kaynağı olarak gördüğü peygamberi, Allah'ı ve dini inkâr ederek kendince kurtuluşu buluyor. Vergote'un ifadesini Dursun'a uygularsak şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Dursun'un imanı onun insanî özlemlerine karşı bir mesafe doğurmuştur. "İman bir başka yere hareket, bambaşka olan Tanrıya doğru bir göçtür. Bunalımda, Tanrının yabancılığı, dünyevinin yakınlığıyla çatışırken; imanın belirsizliği beşeri güvence ile zıt düşer; dinin içerdiği mecburiyet ise insanın sadece kendine bağlı olma hürriyeti ile çatışır. Tanrıya doğru götüren arzular da problem olurlar zira bu arzular köklü bir eksiklik itirafını ihtiva ederler, kararsız görünürler ve insanın bizzat kendi hakkında bir aldatmaca olup olmadığı şüphesini uyandırır" (Vergote, 1999: 180). Bu şüphe üzerinde yoğunlaşan Dursun, sonunda inkarı seçer. Çünkü o, aldığı eğitimin bir sonucu

olarak, olayların insan kaynaklı mı, kültür kaynaklı mı yoksa din kaynaklı mı olduğuna tam olarak karar verememektedir.

Aslında, Dursun, idealist ve çalışkan bir kişiliğe sahiptir. Ama ailede yaşadıkları ve çocukluk dönemi eğitimi, onun duygu ve düşünce dünyasını çökertmiştir. Bu çöküş, onun yetişkinlik dönemini ve meslek yaşamını da etkisi altında tutmaktadır. O, çocukluk döneminde karşılaştığı olumsuzlukları, müftülüğü sırasında ortadan kaldırmak için bir çalışma içine girmiştir. Ancak burada da karşı tepkilerle karşılaşmış ve büyük zorluklar yaşamıştır. Bu zorluklar ve sıkıntılar sırasında ona yakınlık gösterenlerin, dine mesafeli çevreler olması, onun için yeni bir yol, bir kurtuluş yolu olmuştur.

Sonuç olarak dini inkârın psikolojik kaynaklarını* Turan Dursun örneğine bağlı olarak şöyle sıralayabiliriz:

- Olumsuz çocukluk dönemi deneyimleri,
- Bu deneyimlerin bir sonucu olarak meydana gelen zihinsel ve duygusal çöküntüler,
- Yetişkinlik döneminde, çocukluk döneminde karşılaşılan olumsuzlukları ortadan kaldırmak için yapılan girişimler ve özellikle dindar çevreden alınan olumsuz tepkiler,
- Bu zorlukları yaşarken inkârcı çevrelerden görülen yakın ilgi.

Bunları daha genel maddeler halinde söylemek gerekirse, dini inkârın psikolojik kaynaklarını;

- Aile büyüklerinin olumsuz ve dengesiz tutumlarını yol açtığı zihinsel ve duygusal sarsıntı ve incinmeler,
- Geleneksel dinin eksik ve yanlışlarının insanın duygu ve düşünce dünyasında bıraktığı olumsuz etkiler,
- Dinin bütün öğretilerini akılla temellendirme girişimi,
- İnsanın beklenti ve ideallerine ulaşamaması,

* Genel olarak dini inkârın çok çeşitli nedenleri vardır. Bunlarla ilgili olarak Aydın (1995) ve Yavuz'a (2006) bakılabilir.

-Saydığımız bu üç konuyla ilgili olarak çeşitli girişimlerde bulunup, onları aşmaya çalışırken, din mensuplarından tepki, baskı ve din karşıtlarından sıcak ilgi görme şeklinde ifade edebiliriz.

Kaynaklar

- Aydın, A., R., (1995), *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*, (Basılmamış doktora tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun A., (1996), *Babam Turan Dursun*, (Görüşmeyi yapan: Soner Yalçın), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Dursun T., (1999), *Hayatını Anlatıyor*, (Görüşmeyi yapan: Şule Perinçek), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Dursun T., (2000), *Kulleteyn*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Fromm, E., (1987), *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, (Çev: Y. Salman ve N. İçten), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Kayıklık, H., (2005), "Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 5, S: 1, s. 5-24
- Perinçek D., (1999), *Turan Dursun Hayatını Anlatıyor*, (Görüşmeyi yapan: Şule Perinçek) önsözünde, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Spranger, E., (2001), *İnsan Tipleri: Bir Kişilik Psikolojisi*, (Çeviren: A. Aydoğan), İstanbul: İz Yayıncılık
- Vergote, A., (1999), *Din İnanç ve İnançsızlık*, (Çev: V. Uysal), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yavuz, K. (2006), "Psikanaliz Açısından Ateizm", *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, (Ed. Ü. Günay, C. Çelik), Adana: Karahan Yayınları.

Turan Dursun In The Context of Denying Religion

Citation/©-Kayıklık, H. (2006). Turan Dursun in the context of denying religion. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 6 (1), 5-14.

Abstract-*In this study, the subject of denying the religion that is appeared in human life is discussed. But the discussion is not a general evaluation it is done on life history of Turan Dursun. In this context, firstly the brief life history of Dursun is submitted then causes of his depart from religion are studied. His years of childhood, experiences of adulthood and social environment play leading role in his denying religion*

Key words- *Religion, psychology of religion, denying religion, Turan Dursun*